

багатодітні сім'ї, то падіння кількості православних в РФ стає просто приголомшливим. Зокрема це справжній вирок ефективності місіонерської діяльності РПЦ, яка вже понад 15 років неподільно панує на просторах найбільшої країни світу. Не називаючи справжніх причин, Патріарх відверто артикулює свої фобії: «Самотужки навіть найбільші країни Руського світу [читай — Росія] не зможуть відстояти свої духовні, культурні, цивілізаційні інтереси у світі, що глобалізується».

Але чи захоче Україна (а також Білорусь та Молдова) поставляти «православну біомасу» для відтворення чи бодай збереження «великої Росії»? І чи встоїть після таких одкровень свого предстоятеля УПЦ, яка досі була найменш націоналістичною церквою в Україні і цим приваблювала до себе мільйони вірних? Принаймні ті, хто шукав і шукає у Церкві Царства небесного, а не руського світу, мають багату поживу для роздумів та молитов.

О.ПАНИЧ (Донецьк, Україна)

ДЕМОКРАТИЧНІ ВИКЛИКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ БАПТИЗМІ: 26 З'ЇЗД ВСО ЄХБ ТА ДВІ МОДЕЛІ ДУХОВНОГО ПРОБУДЖЕННЯ

Для характеристики релігійного середовища в посттоталітарній Україні залишається актуальним твердження, що «розрив із сектантством і вельми інтенсивне просування до церковного релігійно-організаційного типу є головним змістом інституційного розвитку протестантський спільнот» [6, 189]. Проте елементи сектантства залишаються присутніми в структурній та світоглядно-ціннісній системі українського протестантизму поруч із елементами церковності. Суперечливість цього поєднання поглиблюється тим, що і ті й інші елементи отримують богословське підґрунтя та ідеологічну підтримку різних груп в межах однієї і тієї ж конфесії. Можливість відвертої, нічим не стримуваної дискусії і навіть боротьби поглядів щодо тих чи інших варіантів розвитку є одним із демократичних викликів в сучасному українському протестантизмі, які, з одного боку, спонукають віруючих до інтелектуального пошуку, а з іншого, є загрозою стабільності церковної структури і можуть провокувати релігійні конфлікти. В такий спосіб йде мова про наявність **свободи в релігії** на прикладі однієї з наявних і офіційно зареєстрованих в Україні конфесій.

Все сказане стосується євангельських християн-баптистів - найчисельнішої протестантської конфесії в нашій країні. Вона стабільно залишається однією з найпомітніших на релігійній карті України, а особливості її розвитку продовжують бути актуальною темою для досліджень. Зокрема, привертають до себе увагу події в житті цієї конфесії, які мають суспільно-політичне та історичне значення і з особливою наочністю відображають суперечливість тенденцій її внутрішнього розвитку. До таких подій слід віднести 26 з'їзд Всеукраїнського Союзу Об'єднань євангельських християн-баптистів (ВСОЄХБ), який відбувся в Києві 7-29 травня 2010 р. Метою цієї статті є показати, яким чином в ході з'їзду виявилися протиріччя

розвитку євангельських християн-баптистів як окремої конфесії на початку ХХІ століття.

Методологічну основу дослідження складає запропоноване Кліфордом Гірцом визначення релігії як «системи символів, спрямованої на створення сильних, наскрізних і довготривалих настроїв та мотивацій шляхом формулювання концепцій загального порядку існування та оточення цих концепцій такою аурую справжності, що ці настрої та мотивації видаються єдино реальними» [2, 108]. Відштовхуючись від цього визначення, спробуємо розглянути 26 з'їзд ВСОЄХБ як соціальний акт, що репрезентує культурно-символічні, інтерпретаційні та ритуальні форми, характерні для сучасного українського баптизму.

Традиція проведення звітно-виборних з'їздів євангельських християн-баптистів була започаткована ще за радянських часів і несе в собі певну стабільність процедури та прийнятих правил, які надають такого роду зібранням урочистості, легітимності і передбачуваності. З одного боку, з'їзд є зібранням інтелектуальної еліти конфесії, яка повинна провести оцінку подій та процесів, що відбулися за певний період часу, а саме за чотири роки, і здійснити осмислений колективний вибір між запропонованими варіантами розвитку на майбутнє. З іншого боку, процедура звітно-виборного з'їзду є свого роду ритуалом, який покликаний всім його учасникам, а також тим, кого вони, як делегати, представляють, надавати відчуття єдності та причетності до традиції [3]. Засідання з'їзду організовані за принципом євангельсько-баптистського богослужіння. Вони поєднують колективні молитви, хорові та концертні музичні виступи, колективний спів, проповіді та привітання. Все це складає своєрідний релігійний антураж для здійснення головної процедури – проголошення звіту керівництва Союзу та здійснення виборів нового керівництва.

Характерним для баптизму способом інтерпретації реальності є її сакралізація. Вона полягає в тому, що всі події пояснюються як результат Божої волі, а також як привід дякувати Богу та прославляти Його. Згідно з цим, звітна проповідь голови ВСО ЄХБ В.В. Нестерука розпочалася посиланнями на Божу милість, свідчення якої всі віруючі мали вбачати протягом всього звітного періоду, тобто останніх чотирьох років. У звітній доповіді було зазначено, що «зі сторони Божої цей час був дуже благословенним, [тому що] свобода для проповіді Євангелії, для праці на ниві Божій була такою, що аналогів мало де можна знайти; ми мали мир та спокій в країні і кожен міг спокійно лягати та вставати; кожен в міру можливості мав хліб насущний; з Божої милості братство є і залишається єдиним і неподільним; Бог дозволив кожному з нас в міру своїх дарів і здібностей працювати в Його винограднику; Бог дозволив дожити до чергового з'їзду і звітувати перед ним і братством» [5, 1]. Оцінюючи обставини суспільного життя та життя церкви як «милість від Бога», голова Союзу В. Нестерук в такий спосіб артикулював головну, важливу для спільноти ідею – єднання віруючих навколо цієї милості. Другою актуальною метою цього вступу було прагнення якомога більш позитивно налаштувати присутніх на з'їзді делегатів перед тим, як їм належало надавати оцінку звітної доповіді. Подальший зміст доповіді був присвячений опису основної діяльності та досягнень ВСО ЄХБ в різних напрямках роботи, які на внутрішній мові євангельських християн-баптистів називаються «служіннями». До таких служінь, зокрема, належать: організація нових церков, благовістя, релігійна освіта, музично-хорове служіння, молодіжне, інформаційне, сестринське і дитяче служіння. Кожне з них координує відповідний відділ у складі структури ВСО ЄХБ.

Окремо було також розглянуто основні напрямки діяльності Союзу в сфері зовнішніх зв'язків та державно-церковних відносин. Загалом, згідно зі світом голови Союзу ЄХБ, ситуація в межах цього об'єднання виглядає стабільною і не дає приводів для тривоги. За звітний період було організовано 106 нових церков, відкрито 51 дім молитви і охрещено 18923 новонавернених. Це дозволяє говорити про в цілому позитивну динаміку і хоча й невеликий, але приріст чисельності віруючих, зокрема на фоні того, що за цей же час померло 10 239 членів церков і 1601 віруючий виїхав до США [5].

На фоні оптимістичних промов голови союзу, керівників відділів, численних привітань певним дисонансом виглядало гасло «Будь же ревний і покайся», прийняте як лейтмотив з'їзду. Це гасло, взяте з біблійної книги Об'явлення Івана Богослова (3:19), традиційно символізує заклик до духовного пробудження. Духовне пробудження – специфічний конфесійний термін, в основі якого лежить твердження, що християнин не має права жити «зручним життям», його життя повинне відрізнятися від життя світської людини присутністю в ньому постійного напруженого духовно-морального пошуку. Відтак духовне пробудження, як програма церкви, стає актуальним, коли церква виглядає занадто «зливою зі світом», «обмирщеною» (зрозуміло, що тут може йти мова лише про протестантське розуміння церкви як громади, позбавленої характерної для інших гілок християнства сакраментальної церемоніальності).

Для євангельсько-баптистської традиції в Україні є характерним обґрунтовувати заклики до духовного пробудження із книгою Об'явлення, де говориться про «ангела Лаодикійської церкви», який «ні холодний, ні гарячий» і заслуговує картання за це (Об'яв., 3:14-19). Лаодикія – це символ «теплої церкви» і «теплого віруючого», що не здійснюють своє служіння Богові «ревно», з посвятою та самопожертвою, але пристосовуються до «світу», прагнуть до комфортного життя. Відтак, це символ «сплячої церкви», яка потребує духовного пробудження [8].

Слід також зазначити, що концепція духовного пробудження є структурно-символічною перемогою армініанства над кальвінізмом в новітніх протестантських дискурсах. Як відомо, кальвіністи (прибічники концепції Жана Кальвіна) на відміну від армініан (прихильники вчення Якоба Армінія) вважають, що Бог виключно за власним бажанням обирає до спасіння частину віруючих, які ні за яких обставин вже не можуть втратити це спасіння (т.зв. вчення про «безпеку спасіння») [9]. Визнання того, що церкві може бути потрібне духовне пробудження, передбачає, що вона (церква) може «заснути», тобто втратити ознаки «живої» церкви, а відтак втратити і раніше отримане спасіння.

Армініанство стало символом релігійно-культурної ідентичності євангельських християн-баптистів на пострадянському просторі. Це сталося в результаті стихійного неприйняття ними доктрин кальвінізму, які почали насаджуватися на початку 1990-х західними викладачами, місіонерами та проповідниками в українських євангельських школах [10]. На східнослов'янському ґрунті доктрина кальвінізму отримала психологічне та культурне відторгнення насамперед на інтуїтивно-повсякденному рівні релігійного мислення. Українські віруючі не могли внутрішньо змиритися з тим, що їхнє спасіння – це заслуга лише Бога одного, а не Бога у співпраці з людиною (як, власне, стверджує армініанська доктрина). Зовсім неприйнятною виявилась вже згадувана кальвіністська концепція «безпеки спасіння». Культурний і історичний досвід євангельських християн-

баптистів занадто складний і драматичний, щоб погоджуватися з нею. Намагаючись вибороти собі право на існування під тиском домінуючого православ'я чи державного атеїзму, зберегти свою релігійну ідентичність в умовах нав'язуваної ідеологічної монополії, баптисти завжди відчували, що спасіння таки можна втратити; іноді це навіть легше, ніж зберегти його. Симптоматичною є навіть певна агресія, з якою українські євангельські богослови заперечують кальвіністські доктрини [4]. Останні, вочевидь, звучать просто образливо для віруючих, які стільки особистих духовних і душевних сил витратили на те, щоб не втратити своє спасіння. З іншого боку, звичний для євангельсько-баптистської спільноти страх втратити спасіння підштовхує її членів до постійного роздумування над ситуацією сьогодення, вишукування в ній ознак духовного занепаду церкви як сукупності помісних церков, що еквівалентно до «Церкви Христової». Духовне пробудження бачиться головним засобом, який здатний запобігти втраті спасіння.

Але слід зазначити, що в середовищі конфесії стихійно сформувалося уявлення про дві моделі духовного пробудження. Ці уявлення були доволі чітко артикульовані в ході засідань 26 з'їзду ВСО ЄХБ.

Перед початком процедури виборів на з'їзді було озвучено реферат на тему «Будь ревний і покайся». Його виголосив помічник голови союзу В.С.Антонюк. Засновуючись на тексті цього реферату, можна виділити низку проблем, які лідери Союзу ЄХБ розглядають як ключові і такі, що можуть бути вирішені за допомогою духовного пробудження. Це – ізольованість баптистської спільноти в суспільстві, її стагнація та формалізм духовного життя. В контексті цього ж звучали такі негативні іменники, як «показне благочестя», «внутрішня пустота», «меркантильність», «гонка за благами цивілізації», «церковна дипломатія та вмиле адміністрування», «посередність», «задоволення собою», «ліниві і задоволені лаодикійці» [1]. Характерно, що викривання проблем відбувалося в етичному вимірі та з застосуванням етичних категорій. Етичний вимір опирається в євангельсько-баптистській традиції на звичку пов'язувати всі існуючі проблеми людського життя і життя суспільства з недосконалістю людської природи, тому заклик до покаяння і «ревності» виглядає цілком логічним. Шляхи подолання вказаних проблем, які тлумачаться одночасно як способи досягнення духовного пробудження, бачаться знову ж таки в етичному вимірі. Зокрема, пропонується «серйозно переглядати свої особисті стосунки з Богом», «переоцінювати взаємини між служителями», «займати активну позицію у щодо світу», «якісно здійснювати служіння», «дбати про нову генерацію служителів», «точно проголошувати євангельську істину», «бути активнішими в місіонерському служінні». По суті програмний реферат В.С. Антонюка був проголошений в жанрі проповіді, який найчастіше використовується для баптистських зібрань.

Ключовою ознакою моделі духовного пробудження, запропонованої з трибуни з'їзду, є її орієнтація на відкритість церкви до «світу», активне «досягання» його місіонерськими та соціальними проектами, тобто більш активне поборення, власне, сектантських рис і більш ефективне позиціонування «братства ЄХБ» як церкви.

Але крім цієї моделі, запропонованої, так би мовити, «згори», в середовищі євангельсько-баптистського братства дискутується й інша модель, яку можна назвати моделлю запропонованою «знизу». На з'їзді в найбільш послідовній та чіткій формі її оприлюднив один із делегатів, пресвітер церкви євангельських

християн-баптистів міста Артемівська Донецької області Іван Михайлович Кобзар. Він не був офіційним доповідачем, але брав на себе ініціативу і активно користувався наявним в залі мікрофоном, а також розповсюджував роздрукований текст власної проповіді під назвою «Бейте тревогу на святой горе Моей» (Йоиль 2:1). Він також закликав людей до духовного пробудження, хоча мотив покаяння в його текстах та промовах не звучав так відверто. Скоріше в них звучала тривога з приводу втрати сучасними євангельсько-баптистськими віруючими тих духовних орієнтирів та стандартів життя, якими керувалися старші покоління. Він говорив про необхідність більш чітко відокремити себе від світу, який «наповнений злом» і «морально занепадає». Сучасні церкви, на його думку, також вже відчували на собі ознаки «морального занепаду», що проявляються у відмові від традиційних для баптизму форм одягу (насамперед жіночого – хустки, спідниці, відсутність прикрас) та сімейного устрою (багатодітність). Те, що ознаки «морального занепаду» та «моральної розпусти», пов'язувалися, головним чином, з жінками, дозволяє характеризувати «концепцію святості» І.М. Кобзаря як патріархально-традиціоналістську і близьку до сектантства. В тексті його проповіді містяться надзвичайно красномовні заклики до відродження благочестя, наприклад такі:

«...Дорогі батьки, матері, ви помічаєте, як ваша донька прагне одягатися за останньою модою – поговоріть з нею: для чого ти так одягаєшся? Розкажіть про сором'язливість і про те, що не варто наслідувати безсоромну моду... розкажіть своїм донькам, що вся косметика і прикраси властиві розпусним жінкам і для розпусних цілей. І втримайте своїх дітей від того, щоб наслідувати людей віку цього. А якщо упустили час, і діти ваші цьому навчилися, то Христос радить: «плачте за собою і за дітьми вашими», прохаючи у Господа прощення та звільнення від впливу світу цього для себе і дітей ваших...» (Перекладено з російською мною з максимально можливим збереженням стилю оригіналу – О.П.).

Характерно, що зовнішній вигляд розглядається ним як видиме свідчення внутрішнього стану людини. Відтак було б занадто спрощено тлумачити його заклики як заклики до зовнішнього, показного благочестя. Скоріше це виглядає як спроба повернути «золотий вік історії» баптизму в нашій країні, коли віруючі не лише сприймалися, але й виглядали помітно іншими серед суспільного оточення.

По суті, програмний реферат В.С.Антонюка і проповідь І.М.Кобзаря пропонують два варіанти відповіді на одне питання: що слід робити євангельському віруючому сьогодні, щоб не втратити спасіння? Це два різні виміри армініанської позиції. Відповідно, пропонуються дві різні, навіть конкуруючі моделі духовного пробудження. Одна з них орієнтована на більшу відкритість до «світу», прагнення говорити з ним однією мовою з метою мати вплив на нього через місіонерство та євангелізм. Друга – на більш виразне відокремлення від «світу», дотримання строгих правил самодисципліни, культивування своєї традиціоналістської культури. Обидві моделі по суті відображають свою «історичну правду», засновану на релігійно-духовному досвіді віруючих, здобутому при різних соціокультурних обставинах. Теоретично кожна з них могла б призвести до зростання чисельності громад євангельських християн-баптистів: в першому випадку за рахунок новонавернених, в другому – за рахунок дітей з багатодітних сімей віруючих. Вибір кожної з цих моделей має своїх прибічників і опонентів. Це створює ситуацію внутрішньої суперечності в українському баптизмі і унеможливорює реалізацію жодної з них до кінця.

Той факт, що значною кількістю делегатів з'їзду В.С.Антонюк був висунутий як альтернативний кандидат на голову ВСО ЄХБ, показало, що євангельсько-баптистська спільнота підтримує заклики до духовного пробудження. Але в результаті загального голосування чинний голова ВСО ЄХБ В.В. Нестерук все ж таки отримав більшість прихильників (перевага була досягнута всього лиш у 35 голосів при участі 549 делегатів з правом голосу). Це можна тлумачити як перемогу «консервативного крила», що не прагне форсованої активізації руху до духовного пробудження. Особливості виборів та результати голосування ще раз виявили протиріччя в середовищі цієї релігійної спільноти.

Таким чином, пострадянський період виявляє все нові і нові демократичні виклики в житті конфесії євангельських християн-баптистів в Україні. Протягом вказаного часу укорінилась низка культурно-символічних форм вираження їхньої релігійної ідентичності. Зокрема, це елементи колективних богослужінь, які мають ритуальне значення, а також теологічно-проповідницькі концепти, такі як «армініанство», «спасіння», «духовне пробудження». Ці концепти, будучи ключовими в євангельсько-баптистському дискурсі, підлягають детальній інтерпретації різними групами та представниками інтелектуальної еліти. В контексті кристалізуються різні точки зору на перспективи розвитку конфесії, різні оцінки її історичного досвіду, виявляються внутрішні протиріччя. 26 з'їзд ВСО ЄХБ показав, що в рамках релігійної спільноти є одночасне тяжіння як до церковної, так і до сектантської форм організації. Це проявилось у тому, що в ході дискусій розглядалось дві різні моделі «духовного пробудження» – активно-місіонерська та традиціоналістська, які мають своїх прибічників та опонентів. Проте жодна з цих моделей поки що не отримала підтримки переважної більшості представників спільноти, що створює передумови для подальшого полеміки і, можливо, пошуку третьої моделі. Але це вже є питанням для наступних досліджень.

Використані джерела:

1. Антонюк В.С. «Будь же ревний і покайся!». Реферат, прочитаний на 26 з'їзді Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів 27-29 травня 2010 р. м. Київ. // Доступно за: http://ecbua.info/index.php?option=com_content&view=article&id=1427%3Areferat-pdgotovlennij-do-26-zzdu-vso-xb-qbud-zhe-revnij--pokajsyaq-avtor-vs-antonyuk&catid=60%3Aks&Itemid=74&lang=ua, Інтернет ресурс.
2. Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе. – К., 2001.
3. Гобсбаум Е. Вступ: винаходження традицій. // Винайдення традиції / за ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. – К., 2005.
4. Гололоб Г. Устоять в истине. Апология арменианства. – Одесса, 2009.
5. Звітна доповідь голови Союзу Нестерука В.В., проголошена на 26 з'їзді Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів 27-29 травня 2010 р. м. Київ.
6. Історія релігії в Україні. У 10-ти томах. – Т.10. Релігія і Церква років незалежності України (за ред. проф. А.І. Колодного). – Дрогобич, 2003.
7. Колодний А. Україна в її релігійних виявах. – Львів, 2005.
8. Крючков Г.К. Великое пробуждение XX века. – М., 2008. – 512 с.

9. Санников В.С. Пять пунктов Ремонстрации и TULIP: история и восприятие. // Пути славянского богословия арминианской традиции. Материалы конференции. – Львов: Львовское отделение Украинской Баптистской Теологической Семинарии, 2009.
10. Черенков М. Проблема человека в арминианско-кальвинистских дискуссиях // Пути славянского богословия арминианской традиции. Материалы конференции. – Львов: Львовское отделение Украинской Баптистской Теологической Семинарии, 2009.

А. АРІСТОВА (Київ, Україна)

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ КРАЇН АРАБСЬКОГО СХОДУ: АВТОРИТАРИЗМ versus ДЕМОКРАТІЯ

Арабський світ по сьогодні лишається для більшості європейців малознаним цивілізаційним регіоном з «чужорідною» культурою, мовою, релігією, цінностями. Попри століття європейського колоніалізму і експансії, давню традицію наукового сходознавства та арабістики, економічні й фінансові мережі глобального ринку, потужні міграційні потоки і торовані туристичні шляхи – оті 10 % світового суходолу були і є «річчю-в-собі», плачучи свою відчутну цивілізаційну окремішність, вічні парадокси цілісності понад гетерогенність й глибокої розколотості понад культурну спорідненість.

Такими ж суперечливими і парадоксальними постають для західного менталітету політичні системи країн Арабського Сходу. Трансформовані під тиском інтенсивних макросоціальних змін і впливів ХХ ст., вони перетворилися на своєрідні політичні гібриди, де міцно переплелися традиційні й новітні політичні інститути (релігійні суди і всенародні референдуми, родинні клани і політичні партії, племінні зв'язки і парламентське представництво, Коран і конституції), заклавши підвалини для генезису і трансляції нового типу політичних субкультур. Притому, варіативність таких гібридних політичних сполук є достатньо високою і відбиває своєрідність історичного розвитку кожної з арабських країн.

Дотепер не існує єдиних і загально визнаних критеріїв в оцінці рівня демократизації незахідних суспільств. Втім, до числа таких можливих критеріїв значна частина науковців відносить змінність правлячих лідерів шляхом виборів, результати яких прийняті і визнані усіма учасниками. Саме цей аспект і став предметом міркувань в межах пропонованої статті.

На загал, політологи-сходознавці, слідуючи за вкоріненими підходами, поділяють існуючі форми правління в країнах арабського світу (як і в інших субцивілізаційних регіонах) на монархії і республіки. Ця усталена дихотомія у політичних реаліях регіону виглядає значно складніше: тут презентований цілий спектр істотно розбіжних *монархічних* форм правління (серед яких – абсолютні, дуалістичні, конституційні, виборні, теократичні монархії, варіативи султанатів, еміратів тощо); аналогічно, *республіканських* (президентські, парламентські, з режимами військової диктатури чи однопартійної влади) [5, 111], не кажучи вже про специфічні форми державного (і чи державного?) правління, на кшталт